

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.5>

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ПРАВ ЛЮДИНИ, ЯК ОСНОВНА ЇХ ВЛАСТИВІСТЬ

Черваньова Д.А.,

студентка 1 курсу

факультету юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого¹

Черваньова Д.А. Універсальність прав людини, як основна їх властивість.

Авторкою у роботі розглянуто питання захисту універсальних прав жінок. Перше на що звертається увага – це поняття прав людини та їх значення у світі, сутність універсальних прав людини. Стаття присвячена визначенню місця та ролі прав жінок у каталозі прав людини. Зокрема, на основі міжнародно-правового аналізу виділяються акти, що заклали фундамент правового захисту жінок; з опорою на міжнародні правові акти проводиться періодична систематизація найважливіших віх у формуванні прав жінок – визначаються формації у розвитку ґендерних прав; здійснюється аналіз правового статусу жінки в суспільстві з позицій як правового захисту, так і реального стану речей, тобто висвітлюються проблемні питання, що стоять перед подальшим удосконаленням захисту прав жінок.

Розглянуто міжнародну судову практику щодо захисту прав жінок. Наведені відповідні рішення Європейського суду з прав людини. Досліджено систему міжнародних універсальних стандартів прав людини, дано їхню характеристику. Охарактеризовано систему юридичного оформлення інституції прав жінок у контексті міжнародних стандартів, досліджено проблемні питання їх реалізації, забезпечення та захисту за допомогою основних механізмів захисту прав людини різного рівня, проаналізовано практику механізмів захисту прав людини Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок.

Зроблено висновок, що основними проблемними питаннями під час реалізації прав жінок, які мають наскрізний характер, є застосування насильства у сім'ї та дискримінація у трудових відносинах. Саме цим питанням, як на рівні міжнародного співтовариства, так і в національних правових системах, у тому числі України, доцільно приділяти основну увагу.

Ключові слова: міжнародні стандарти, права людини; універсальність, захист прав; права жінок; дискримінація; каталог прав людини.

Chervanova D.A. Universality of human rights as their main property.

The author considers the issue of protection of universal women's rights. The first thing that draws attention is the concept of human rights and their importance in the world, the essence of universal human rights. The article is devoted to defining the place and role of women's rights in the catalog of human rights. In particular, on the basis of the international legal analysis the acts which have laid the foundation of legal protection of women are allocated; based on international legal acts, periodic systematization of the most important milestones in the formation of women's rights is carried out – formations in the development of gender rights are determined; the analysis of the legal status of women in society is carried out from the standpoint of both legal protection and the real state of affairs, so the problematic issues which face further improvement of the protection of women's rights are highlighted.

International case law on the protection of women's rights is considered. Relevant decisions of the European Court of Human Rights are given. The system of international universal human rights standards is studied, their characteristics are given. The system of legal registration of women's rights institutions in the context of international standards is described, the problematic issues of their implementation, provision and protection through basic mechanisms of human rights protection at different levels are studied, the practice of human rights mechanisms is analyzed.

It is concluded that the main problems in the realization of women's rights, which are pervasive, are the use of domestic violence and discrimination in employment. It is these issues, both at the level of the international community and in national legal systems, including Ukraine, that should be the focus of attention.

Keywords: international standards, human rights; universality, protection of rights; women's rights; discrimination; human rights directory.

¹ Науковий керівник: Мерник А.М., кандидатка юридичних наук, асистентка, доцентка кафедри теорії і філософії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, <https://orcid.org/0000-0002-9762-3057>.

Постановка проблеми. Положення про рівність прав чоловіків та жінок послужило основою для оформлення правового фундаменту гендерної рівності. Однак незабаром стало очевидно, що у багатьох суспільних відносинах таке найважливіше конституційне становище залишається значним ступенем декларативним та не повною мірою реалізованим на належному рівні. І зараз серед різноманітних за змістом прав і свобод людини і громадянина важливе місце належить правам жінок. Безумовно, права жінок слід розглядати як різновид спеціальних прав людини або прав окремих груп, визначаючи їх гендерну специфіку. Потрібні додаткові, а точніше, преференційні засоби захисту прав жінок як на міжнародному, так і на національних рівнях, оскільки правових презумпцій про рівність чоловіків і жінок виявилось недостатньо для забезпечення жінкам справжньої рівноправності в усіх сферах, а також захисту їх прав з урахуванням більшої, ніж у чоловіків, уразливості у суспільстві.

Незважаючи на формальну легалізацію рівності чоловіків і жінок, всі проблемні питання у цій галузі ще досить далекі від їхнього повного вирішення.

Стан опрацювання цієї проблематики розглядали такі науковці: Ю. А. Гончарова, Т.С. Ганзицька, В. Брайсон, Д. Томас, Ж. Мертус, Р. Дебнатх, М. Румянцева, Н. Бондаренко, О. Дашковська, Т. Мельничук, В. Іваненко, Ж. Пустовіт, Н. Плахотнюк, К. Левченко та інші.

Метою статті є розгляд та аналіз прав жінок у контексті універсальних стандартів та механізмів захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Права людини – одна з основних цінностей сучасної світової цивілізації, що юридично оформляється на різних рівнях – міжнародно-правовому та національно-правовому, що є орієнтиром для розвитку як окремих держав, так і міжнародно-правової системи в цілому. Більшість сучасних держав-членів міжнародного співтовариства, незважаючи на їхню різноманітність, у тому числі політичного, економічного, соціального та цивілізаційного характеру, розглядають принцип верховенства права та свободи людини і громадянина як найвищу цінність [1, с. 55].

Починаючи з прийняття Статуту ООН вся друга половина ХХ століття пройшла для людства під знаком все зростаючого в суспільстві та сучасних державах розуміння того, якою абсолютною та безумовною цінністю для окремої людини та суспільства в цілому є права людини, які обумовлені людською природою, мають бути невід'ємними та невідчужуваними.

Внаслідок цього усвідомлення та завдяки інтенсивному розвитку позитивного міжнародного права, на різних рівнях – міжнародно-правовому (універсальному), а також окремих національних

правових систем було сформовано систему стандартів, що актуалізувало проблемне питання їх співвідношення, узгодження, встановлення пріоритетів, а також необхідність ефективної імplementації універсальних стандартів.

Міжнародні стандарти прав людини є універсальними, їм притаманний універсалізм, який можна розглядати у двох аспектах: по-перше, вони поширюються на всіх без винятку людей незалежно від будь-яких ознак, що відображається у багатьох правових документах (суб'єктивний критерій); по-друге, звертаючись до напрацьованої термінології, з погляду сфери дії прав (стандартів) їх також прийнято диференціювати на дві групи: універсальні та регіональні (територіальний критерій) [2, с. 98-101]. Так, універсальні стандарти прав людини закріплені в універсальних міжнародно-правових актах, прийнятих усіма чи більшістю країн світу, і стосуються всього населення Землі, насамперед пов'язані з діяльністю Організації Об'єднаних Націй. Універсалізм міжнародних стандартів прав людини заснований на основі Статуту ООН та деталізований у Декларації про принципи міжнародного права, ухвалену Генеральною Асамблеєю ООН 24 жовтня 1970 року.

Важливим також те, що універсальні міжнародні стандарти прав людини сьогодні є базисом для подальшого розвитку всієї системи прав людини з урахуванням поглибленого їх тлумачення та нових соціальних реалій. При цьому слід зазначити, що у сучасній юриспруденції зустрічаються різні оцінки універсальних стандартів прав людини. Прибічники універсалізму в галузі прав людини, які вважають, що міжнародні стандарти, вироблені на міждержавному рівні, застосовні до всіх без винятку держав, переважно виходять із концепції, у межах якої людина розглядається як біологічна істота [2, с. 187], крізь призму природних, а чи не культурологічних чинників. Отже, перелік прав, встановлений для однієї людини, буде застосований до всіх людей. Однак загальні стандарти, хоч і вироблені більшістю держав світу, все ж таки зустрічають якийсь опір при їх застосуванні в національних правових системах окремих держав, насамперед у рамках традиційних та релігійних правових сімей.

Визначивши сутність та значення універсальних прав, а також їх прояв пропонується розглянути проблемного питання реалізації прав жінок на прикладі конкретних країн.

Так, довгий час жінки не розглядалися як повноцінні суб'єкти права. У ХІХ столітті жінки почали активізуватися та домагатися юридичного оформлення, забезпечення та захисту своїх прав у різних сферах. У міру розвитку цього руху стали виникати різні проблемні питання, у тому числі дискримінація прав жінок, що на сьогодні залишається актуальною та потребує аналізу. Даний факт підтверджується також цілями сталого роз-

витку, одна з яких – забезпечення гендерної рівності, для досягнення якої необхідні: ліквідація всіх форм дискримінації щодо всіх жінок, ліквідація всіх форм насильства щодо всіх жінок у публічній та приватній сферах, визнання та оцінка неоплачуваної праці з догляду та роботи з ведення домашнього господарства тощо.

Першим треба розглянути проблемне питання універсальних прав жінок у англо-саксонській правовій сім'ї, а саме США. Так, жінки в США, які хочуть рости своїх дітей у світі, де буде більше рівноправності, намагалися змінити ситуацію, знаходячи односторонців серед представників різних політичних фракцій та членів неурядових організацій, у тому числі шляхом електронного листування з політичними лідерами з ключових жіночих проблемних питань.

Жінки постійно виявляли, що їхня людська гідність принижується за статевою ознакою так само, як чорношкірих – за расовою. У 1848 р. у Сенека-Фоллз зібралися найбільш стійкі прибічники жіночої рівноправності. Мета – обговорити соціальні, економічні та юридичні аспекти дискримінації американок [3].

Після Громадянської війни найвидатніші активістки того часу Е. Стентон і С. Ентоні, які мали неабиякий організаторський талант, створили Національну асоціацію за жіноче виборче право [4]. Вони сформулювали проект 17-ї поправки до конституції, що дає їм бажане право, почали видавати і власну газету «Ревелюшин», покликану відбивати нападки преси, яка ганьбить рух протесту. Це був перший альтернативний орган друку, який обстоює жіночі інтереси. У результаті жінки домоглися правової охорони своєї власності та рівної з чоловіками свободи розпоряджатися нею як капіталом.

Не останню роль зіграв у перемозі жінок за виборче право Жіночий національний союз, створений у 1904 році.

У 2-й половині ХХ століття Конгрес США видав низку законів і Верховний суд ухвалив рішення, спрямовані на захист прав жінок. Ця ухвала Верховного суду 1965 року, що відкрила для жінок доступ до професій, які раніше вважалися виключно чоловічими; закон 1970 року, забороняє дискримінацію за ознакою статі у всіх фінансованих державою освітніх програмах, рішення Верховного суду 1971 року, забороняє роботодавцям відмовляти у прийомі працювати жінкам із дітьми-дошкільнятами [5, с. 57-60].

Тому, сьогодні жінки США можуть більшого досягти та мають більше можливостей вибору, ніж кілька десятиліть тому.

Можна зазначити такі формації у розвитку гендерної захисту прав:

- 1946-1952 рр. – етап з моменту прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй до прийняття під її егідою найважливішого міжнародного

правового акту – Конвенції про політичні права жінок. Це початкова формація розвитку каталогу прав жінок.

- 1952-1957 рр. – формування під егідою ООН міжнародного порядку денного з прав жінок, зокрема, 24 липня 1957 р. Економічна та соціальна рада ООН прийняла резолюцію 652 «Доповідь комісії з прав жінки», а 29 січня 1957 р. було підписано найважливішу Конвенцію про громадянство заміжньої жінки, стала щаблем «архітектурної вежі» жіночих прав.

- 1957-1979 рр. – прийняття Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, що ознаменувала собою нову еру у розвитку гендерного каталогу, та сплеск воістину революційного феміністичного руху.

- 1979-1999 рр. – ухвалення Факультативного протоколу про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

- 1999-2000 рр. – ухвалення Декларації тисячоліття під егідою ООН, яка визнала необхідність продовження зусиль держав у реалізації принципу рівноправності чоловіків та жінок.

- 2000 р.-нині – формація, в якій гендерні права та гендерна політика стали отримувати закріплення в рамках великих регіональних міжнародних організацій та об'єднань, включаючи Європейський Союз та Раду Європи.

Узагальнивши ієрархію розвитку захисту прав жінок можна виокремити її основні положення у міжнародному та європейському праві.

На рівні міжнародних стандартів, починаючи з концептуального розуміння «прав людини», створено ефективну юридичну основу забезпечення відповідних прав: вже 1948 року Загальна декларація прав людини закріпила загальну рівність людей [6].

У свою чергу, Конвенція про захист прав людини та основних свобод, основний міжнародно-правовий акт Ради Європи, синхронізується з положеннями Загальної декларації прав людини та закріплює права загального (універсального) характеру, що стосуються всіх осіб, без поділу на чоловіків, жінок та дітей, крім того, вводить заборону дискримінації [7].

У Європейській соціальній хартії, що юридично оформлює гарантії у сфері праці, надаються: право на рівні можливості та рівне звернення у сфері зайнятості та професійної діяльності без дискримінації за ознакою статі, на рівну заробітну плату, а також право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне поводження з іншими працівниками [8].

Одним із найважливіших спеціальних документів у сфері юридичного оформлення прав жінок є Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 року, перед якою стоїть завдання викоринення нерівності у правовому аспекті між чоловіками та жінками [9]. Декларація передба-

чає весь перелік прав, яких жінка тривалий час не мала або які обмежувалися: політичні права; право на набуття та зміну громадянства; цивільні права, що стосуються успадкування майна, управління, користування та розпорядження майном; декларація про вільне пересування; рівні з чоловіками права на освіту та ін [9].

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ухвалена 18 грудня 1979 року, вносить суттєві доповнення щодо Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок 1967 року і, що дуже важливо, розширює спектр механізмів захисту прав жінок [10].

На універсальному рівні важливу роль у роботі міжнародних правових актів у досліджуваній сфері реалізації захисту прав жінок, крім Організації Об'єднаних Націй, відіграє Міжнародна організація праці, яка регламентує правове становище громадян у сфері праці.

На окрему увагу заслуговує Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, прийнята в Стамбулі 11 травня 2011 р., в якій вперше була порушена тема домашнього насильства, а також зазначено, що насильство щодо жінки – це певний механізм, завдяки якому жінка отримує підлегле становище до чоловіка [11].

Таким чином, у даний час з позиції юридичного оформлення в контексті міжнародних та національних стандартів права жінок достатньо забезпечені, проте залишаються проблемні питання, пов'язані з гендерною дискримінацією, у тому числі й в Україні та європейських державах, про що свідчить й практика міжнародних контрольних інститутів захисту прав.

Доцільним буде розглянути захист прав жінок у Європейському суді з прав людини. Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) розглядає різноманітні справи, пов'язані з порушенням прав людини, включаючи порушення прав жінок. На жаль, статистичні дані ЄСПЛ не показують кількість звернень жінок щодо порушення їх прав, відповідну вибірку та аналіз можна зробити лише за рішеннями, що публікуються. Значна частина справ стосується застосування насильства щодо жінок, де можна виділити домашнє насильство, насильство медичного характеру, до якого ЄСПЛ відносить дії медичних працівників, вчинені без дозволу жінки або коли вона не могла чітко розуміти своїх дій. Так було в матеріалах справи «Talpis v. Italy» про подружнє насильство, якого зазнала заявниця, вказано на скоєння вбивства чоловіком сина заявниці та замах на вбивство самої заявниці. Чоловік заявниці, що страждав на алкоголізм, вчинив кілька насильницьких нападів на заявницю, після чергового нападу заявниця три місяці провела в групі захисту жінок, які зазнали насильства. У 2013 році вбито сина заявниці і був замах на її вбивство. ЄСПЛ ухвалив,

що має місце порушення статті 2 Конвенції про право на життя, а оскільки було вбито сина заявниці та вчинено замах на її вбивство, то порушено статтю 3 Конвенції про заборону нелюдського або принижуючого гідність звернення у зв'язку з невиконанням владою своїх зобов'язань щодо захисту заявниці від актів домашнього насильства. Було розглянуто порушення статті 14 про заборону дискримінації в сукупності зі статтями 2 та 3 Конвенції. Суд ухвалив, що насильство щодо заявниці має розглядатися як засноване на статевій ознаці, що рівносильне дискримінації щодо жінок [12].

Слід зазначити, що практика ЄСПЛ щодо захисту прав жінок останнім часом розширюється, зокрема у питаннях порушення прав жінок на державній службі. Так було у справі «Emel Boyraz v. Turkey» за заявою № 61960/08 [13] заявниця зазначає, що успішно склала іспит на право стати державним службовцем, після чого була призначена на посаду офіцера служби безпеки у відділенні TEDAS державної компанії Electricity Company. Проте, відділ кадрів Компанії повідомив заявниці, що вона не підходить на посаду, оскільки не відповідає вимогам «бути чоловіком» і «пройти військову службу». На тій самій підставі було відмовлено ще трьом жінкам [13]. Аналогічно до справи «Emel Boyraz v. Turkey» було розглянуто справу «Hulya Ebru Demirel v. Turkey», оскільки Уряд Туреччини також вважав, що жінки не здатні протистояти ризику та брати на себе обов'язки співробітників служби безпеки. ЄСПЛ ухвалив, що є порушення статті 14 Конвенції про заборону дискримінації, а також статті 8 про право на повагу до приватного та сімейного життя [14].

Також історично значущими у справі захисту прав жінок, можна вважати такі ухвали ЄСПЛ: справа «Опуз проти Туреччини» (2009), в якій було оскаржено ухилення держави від вживання адекватних заходів щодо захисту від домашнього насильства; справа «S.A.S. проти Франції» (2014), в якому Суд визнав заборону носіння в громадських місцях релігійного одягу, що закриває особу, що відповідає Конвенції.

Висновки. Міжнародні стандарти прав людини за останні десятиліття стали основою сучасного міжнародного гуманітарного права, у його розумінні, стали ціннісними орієнтирами розвитку державності у світі. Права людини мають бути рівними всім без винятку, незалежно від ознак тих чи інших суб'єктів, і навіть цивілізаційних особливостей розвитку країн чи груп держав та його правових систем.

В цілому можна говорити, що універсальність перелічених правових актів міжнародного характеру у частині прав людини визначається не тільки загальнолюдським характером тих прав, які в них

закріплені та регламентовані (суб'єктний критерій), а й всеохопністю їх змісту та загальним характером юрисдикції поширення положень даних актів.

Для підвищення ефективності здійснення універсальних стандартів прав людини держави формують механізми і, як наслідок, системи захисту прав людини відповідно універсальні. З точки зору ефективності системи захисту прав людини найбільш ефективними в даний час є універсальна та європейська, їх можна брати за основу в рамках аналізу як загальної системи прав людини, так і прав окремої групи осіб, наприклад, жінок.

У сучасних реаліях сформовано єдиний міжнародний підхід у сфері захисту прав людини, включаючи захист прав жінок як уразливої категорії, що засновано на множинності принципів міжнародного права, які знайшли закріплення в Конвенціях ООН та МОП, на рівні всього світового співтовариства, сприяючи зближенню держав з метою співробітництва та гармонізації відносин у питаннях правозастосування.

Визнано, що права жінок потребують більш детальної регламентації, забезпечення та захисту починаючи з національних правових систем, які не завжди готові забезпечити захист юридичних прав, та на рівні міжнародного універсального механізму, що передбачає більш серйозний правовий захист та контроль за державами у питаннях забезпечення відповідних прав.

Таким чином, можна зробити висновок: тільки пройшовши багатівіковий розвиток, суспільство встановити правову норму щодо рівності чоловіків та жінок, а значить, юридично визначено, що набір об'єктивних правомочностей, досягнутий чоловіками в суспільстві, у повному та тотожному вигляді, без вилучень держава надає їм жінкам.

Як зазначають дослідники, не можна заперечувати, що до цього дня у різних частинах світу жінки перебувають у несприятливому становищі з точки зору дотримання найважливіших універсальних прав людини, включаючи право на життя та особисту недоторканність. В даному випадку одна з серйозних проблем — наявність практично у всіх сучасних суспільствах поділу реалізації гендерних прав на дві сфери: публічну та приватну. У зв'язку з цим у багатьох країнах порушення прав жінок розглядаються як особиста проблема, на яку держава не повинна втручатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мацькевич М. М. Генеза прав людини: правовий та філософський аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 54-66.
2. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навчальний методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.
3. Еванс, С. Народжена свободи: історія американських жінок / З. Еванс. М: Прогрес, 1993.
4. Жіноче виборче право *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Жіноче_виборче_право (дата звернення: 27.05.2022)
5. Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. Чернівці: Рута, 2010. Т. 21-22. 308 с.
6. Загальна декларація прав людини : Міжнародний документ від 10.12.1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.05.2022)
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Міжнародний документ від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.05.2022)
8. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Міжнародний документ від 03.05.1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 27.05.2022)
9. Декларація про ліквідацію дискримінації щодо жінок: Міжнародний документ від 07.11.1967 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_386#Text (дата звернення: 28.05.2022)
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Міжнародний документ від 18.12.1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 28.05.2022)
11. Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством: Міжнародний документ від 11.05.2011 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mu11251> (дата звернення: 29.05.2022)
12. Case of Talpis v. Italy № 41237/14. URL: <https://johan-callewaert.eu/wp-content/uploads/2021/12/CASE-OF-TALPIS-v.-ITALY.pdf> (дата звернення: 29.05.2022)
13. Case of Emel Boyraz v. Turkey № 61960/08. URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/the_case_of_emel_boyraz_v_turkey (дата звернення: 30.05.2022)
14. Case of Hulya Ebru Demirel v. Turkey № 30733/08. URL: <https://laweuro.com/?p=7358> (дата звернення: 30.05.2022)